

Роль самооцінки особистості майбутніх психологів у формуванні професійних очікувань у навчальному процесі

Radzivil K.P. The role of self-appraisal of future psychologists' personality in the formation of professional expectations in the academic process / K.P. Radzivil // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 491–505.

К.П. Радзівіл. Роль самооцінки особистості майбутніх психологів у формуванні професійних очікувань у навчальному процесі. У статті здійснено теоретичний аналіз науково-теоретичних підходів щодо ролі самооцінки особистості майбутнього психолога у формуванні адекватних професійних очікувань на етапі професійної підготовки. Аналіз теоретичних джерел дослідження феномена очікувань допоміг встановити взаємозв'язок між самооцінкою та її впливу на подальшу професіоналізацію й професійні очікування майбутнього психолога. Визначено важливість адекватної самооцінки у формуванні особистості майбутніх фахівців як передумови формування професійних очікувань. Аналіз наукових робіт вказує на вплив самооцінки на суб'єктивні очікування в професійній сфері. Самооцінка, сформована ще в дитинстві, відображає тенденційність очікувань, яка реалізується у професійному становленні. «Образ Я», який є когнітивним утворенням психіки, під тиском невдач або успіхів підлягає оцінюванню індивідом ефективності «Я-концепції». Професійна складова займає важливе місце у «Я-концепції» майбутнього психолога, ставлення до якої формується в дитинстві під час ігрової та трудової діяльності з батьками. Саме ігрова діяльність є прототипом майбутньої професійної діяльності з усіма деструктивними та конструктивними наслідками. Теоретичний аналіз призвів до висновку, що при оптимальних відносинах у сім'ї з дитиною рівень очікувань останньої високий, а рівень домагань помірний. Низький рівень очікувань пов'язаний з проявом гіперопіки батьків, а гіперконтроль – до завищення обох рівнів. Фрустрація потреб дитини сприяє формуванню низького рівня очікувань і високого рівня домагань. Зроблено висновок, що неадекватна самооцінка насамперед проявляється у високому рівні домагань та при низьких професійних очікуваннях. Підсумовано, що, ставлячи перед собою надскладні завдання, майбутній фахівець має величезну ймовірність на невдачу та підтвердження своїх

невисоких очікувань, що в подальшому не сприятиме навчально-професійній мотивації. Наголошено, що важливість високого рівня професійних очікувань пов'язана з адекватною самооцінкою та впевненістю в успіхові у професійній діяльності.

Зроблено висновок, що дослідження ролі самооцінки у формуванні професійних очікувань дозволяє вийти на розуміння суб'єктивного плану свідомості студента, яка підлягає психокорекційній роботі. За допомогою корекції самооцінки майбутнього психолога можливе не тільки покращення його особистісної сфери шляхом усунення протиріч, а й ефективний вплив на очікування фахівця щодо своєї професійної ефективності у сьогоденні та майбутньому.

Ключові слова: професійні очікування, самооцінка, «образ Я», професійна самосвідомість, професійні домагання.

Е.П. Радзивил. Роль самооценки личности будущих психологов в формировании профессиональных ожиданий в учебном процессе. В статье осуществлён теоретический анализ научно-теоретических подходов роли самооценки личности будущего психолога в формировании адекватных профессиональных ожиданий на этапе профессиональной подготовки.

Проведённый анализ теоретических источников изучения феномена ожиданий помог установить взаимосвязь между самооценкой и её влиянием на дальнейшую профессионализацию и профессиональные ожидания будущего психолога. Определены важность адекватной самооценки в формировании личности будущих специалистов, как предпосылки формирования профессиональных ожиданий. Анализ научных работ указывает на влияние самооценки на субъективные ожидания в профессиональной сфере, самооценка, сформированная ещё в детстве, отражает тенденциозность ожиданий, которая реализуется в профессиональном становлении. «Образ Я», который является когнитивным образованием психики под давлением неудач или успехов подлежит оценке индивидом эффективности «Я-концепции». Профессиональная составляющая занимает важное место в «Я-концепции» будущего психолога, отношение к которой формируется в детстве во время игровой и трудовой деятельности с родителями. Именно игровая деятельность является прототипом будущей профессиональной деятельности со всеми деструктивными и конструктивными вытекающими последствиями. Теоретический анализ привёл к выводу, что при оптимальных отношениях в семье с ребёнком уровень ожиданий последнего высокий, а уровень притязаний умеренный; низкий уровень ожиданий связан с проявлением гиперопеки родителей, а гиперконтроль к завышенным обоим уровням. Фрустрация потребностей ребёнка способствует формированию низкого уровня ожиданий и высокого уровня притязаний. Сделан вывод, что неадекватная самооценка, в свою очередь, проявляется в высоком уровне притязаний и при низких профессиональных ожиданиях. Подытожено, что, ставя перед собой сверхсложные задачи, будущий специалист имеет огромную вероятность на неудачу и подтверждение

своих невысоких ожиданий, что в дальнейшем не будет способствовать учебно-профессиональной мотивации. Акцентируется, что важность высокого уровня профессиональных ожиданий связана с адекватной самооценкой и уверенностью в успехе в профессиональной деятельности.

Сделан вывод, что исследование роли самооценки в формировании профессиональных ожиданий позволяет выйти на понимание субъективного плана сознания студента, которая подлежит психокоррекционной работе. С помощью коррекции самооценки будущего психолога возможно не только улучшение его личностной сферы путем устранения противоречий, но и эффективное воздействие на ожидания специалиста своей профессиональной эффективности в настоящем и будущем.

Ключевые слова: профессиональные ожидания, самооценка, «образ Я», профессиональное самосознание, профессиональные притязания.

Постановка проблеми. Під час навчання у вищому навчальному закладі студент здобуває теоретичні знання, уміння та навички майбутньої професії, цим самим він отримує розуміння структури майбутньої професії, невід'ємним елементом якої є професійна самосвідомість. Професійна самосвідомість як складова особистості майбутнього фахівця спонукає до професійного саморозвитку та самопізнання. Для ефективного професійного становлення будь-якого фахівця, а особливо для психолога є професійний світогляд. Майбутній психолог повинен мати світогляд, відповідний своїй професії, який дозволяє ефективно виконувати професійні завдання у системі «людина-людина». Важливим елементом у професійному становленні майбутнього психолога є його індивідуальні характеристики, які, в свою чергу, мають сприяти професійному розвитку. Отже, професійна самосвідомість – усвідомлення своєї відповідності професії, що, відповідно, формує самооцінку майбутнього фахівця та його професійні очікування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зв'язку очікувань та самооцінки суб'єкта та вплив його на подальшу професійну діяльність досліджували такі науковці як М.Й. Боришевський, І.І. Чеснокова. Проблема формування певної тенденції до очікувань через самооцінку в дитинстві можна розглядати у роботах К. Роджерса, Г. Мюррея, В.В. Століна, Х. Стерліна, Ф. Робайє. Професійна самосвідомість майбутніх психологів, а саме зв'язок проєкції суб'єктивного самооцінювання на професійний аспект з професійними очікуваннями була досліджена такими науковцями: К.О. Абульханова-Славською, О.Є. Сапоговою, Є.О. Клімовим, О.О. Маленовим. Функції та вплив зв'язку

самооцінки з професійними очікуваннями у навчальному процесі вивчав А. Бандура, А.К. Маркова, І.С. Кон. Проблема взаємовпливу самооцінки та очікувань майбутніх психологів досліджувалася в контексті глибиннопсихологічного підходу низкою українських науковців – Т.С. Яценко, О.А. Коновалова та ін. І.С. Попович провів дослідження у контексті соціально-психологічного підходу, в результаті якого було встановлено, що самооцінка й очікування майбутнього фахівця є двостороннім взаємоузгодженим механізмом взаємовпливів.

Метою статті є встановлення зв'язків і закономірностей між професійними очікуваннями та самооцінкою, визначенні їх впливу на подальшу професіоналізацію майбутнього психолога у навчальному процесі. Дослідження проблеми професійних очікувань під кутом індивідуально-психологічних характеристик дозволить продовжити подальші наукові пошуки у вивченні їх динаміки у навчальному процесі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна самосвідомість майбутнього психолога має вирішальний вплив на становлення молодого фахівця, її формування відбувається у вищій школі та супроводжується як і певними новоутвореннями у когнітивній сфері, так і в емоційно-ціннісній сфері по відношенню до себе – як до майбутнього спеціаліста.

М.Й. Боришевський зазначає, що самосвідомість є тим вирішальним внутрішньо-особистісним чинником, який опосередковує дію зовнішніх впливів. Їх взаємодія може сприяти розвитку особистості або гальмувати його. Вчений вважає, що завдяки безперервним змінам та збагаченню її складових відбувається розвиток не тільки самосвідомості, а й інших складових структури особистості. Без самосвідомості неможливо було б задіяти антиципаційні процеси, які є передумовою функціонування професійних очікувань. На самосвідомості ґрунтується процес самосприйняття, результатом якого є «образ Я», що може виступати як «Я-реальне» і «Я-перспективне». Близькі, буденні цілі, на думку вченого, мають короткотривалу спонукальну дію, перспективні – забезпечують людині бачення себе в контексті високих, життєво значимих ідеалів. Саме завдяки здатності самоусвідомлювати реальні й потенційні перспективи власної діяльності виникає можливість спостерігати такі складові свідомості як професійні очікування.

Вчений вважає, що самосвідомість є складним структурним елементом, до якого належать самооцінка, домагання, соціально-психологічні очікування та «образ Я». Через домагання соці-

ально-психологічні очікування здійснюють трансформувальний вплив на особистість. Завдяки соціально-психологічним очікуванням процес саморегуляції поведінки детермінується не тільки внутрішніми утвореннями, а й реальним досвідом взаємодії з навколишнім середовищем [2, с. 25–34].

На думку В.В. Століна, батьки та інші дорослі можуть впливати на формування «образу Я» і самоповагу дитини, не тільки транслюючи їй свій власний образ бажаної дитини та ставлення до неї, але і забезпечуючи дитину конкретними оцінками та стандартами виконання тих чи інших дій, окремими і більше загальними цілями, до яких варто прагнути, зразками та ідеалами, на які варто рівнятися, планами, які необхідно реалізовувати. Якщо дані цілі, плани, стандарти та оцінки реалістичні, то, досягаючи мети, реалізуючи плани, задовольняючи стандарти, дитина чи підліток так само, як згодом і дорослий, підвищує самоповагу і формує позитивний «образ Я», якщо ж плани і цілі нереалістичні, стандарти і вимоги завищені, тобто якщо і те й інше перевищує можливості і сили суб'єкта, то неуспіх призводить до втрати віри в себе, втрати самоповаги [15, с. 22–23].

Ідея зв'язку результатів власної діяльності, зразків або критеріїв, за якими оцінюється цей результат і самоставлення суб'єкта, знайшла своє вираження у відомій формулі У. Джемса, згідно якої самоповага прямо пропорційна успіху і обернено пропорційна домаганням, тобто планованим успіхам, яких індивід очікував досягти [3]. Подальша розробка цієї проблеми пов'язана з ім'ям К. Левіна і його послідовників. У рамках цього підходу це проблема того, якими чинниками регулюється вибір мети і її досягнення в конкретній ситуації. Вже ранні дослідження показали, що велике значення має передбачувана ймовірність досягнення, прагнення до успіху і прагнення уникнути невдачі [17]. У той же час наголошувалося, що цільова структура індивіда, що володіє складною багаторівневою будовою (яка містить «мету-мрії», «мету-наміри», «мету, яку можна досягти в даній ситуації», «мету, яку можна досягти при несприятливих обставинах»), залежить від минулого досвіду, цінностей, що характеризують як культуру в цілому, так і конкретну особистість [15, с. 22–23].

Ф. Робайє, розмежувавши рівень домагань і рівень очікувань, вже безпосередньо пов'язав становлення цільової структури індивіда з сімейною атмосферою. На його думку, рівень очікувань, що визначається як мета, на досягнення якої спрямований індивід, і залежний від віри індивіда в свої здібності і

в себе, може перебувати в різному ставленні до рівня домагань, що відображає ідеальні уявлення індивіда про самого себе. При оптимальних відносинах у сім'ї з дитиною, рівень очікувань останньої високий, а рівень домагань помірний, гіперопіка призводить до зниження рівня очікувань, гіперконтроль і недостатнє прийняття призводять до компенсаторного завищення обох рівнів, фрустрація потреб дитини сприяє формуванню низького рівня очікувань і високого рівня домагань [11, с. 270–271].

Відмінність і співвідношення «Я-реального» (яким індивід бачить себе в даний момент) і «Я-ідеального» (яким індивід хотів би себе бачити), якому багато уваги приділив К. Роджерс [22], відображає те ж явище кристалізації у свідомості та самосвідомості стандартів і орієнтирів, у ставленні до яких індивід співвідносить себе. Якщо поняття рівня очікувань і рівня домагань відображають цільову структуру індивіда, за якою стоять певні уявлення про себе, то поняття «ідеального» і «реального Я» відносяться вже до самих цих уявлень, які проявляються в особистісних рисах. Аналогом цих уявлень стосовно мотиваційної сфери є поняття мотиву досягнення [15, с. 22–23]. Мотив, у визначенні Г. Мюррея, включає в себе «бажання або тенденцію до досягнення високого стандарту» [21].

У сучасній психотерапевтичній практиці можна спостерігати приклад того, як батьки формують рівень очікувань і рівень домагань, «ідеальне Я» та мотивацію досягнення. Спостерігаючи за грою батьків з дітьми (мається на увазі ігри, в яких є виграш, програш та якась об'єктивна міра зіставлення результатів), можна виділити батьків, які неодмінно перемагають, показуючи своїм дітям, наскільки мало вони можуть досягти і до чого вони в принципі повинні прагнути. Серед батьків старших дітей можна виокремити таких, які рідко заохочують дітей за їхні шкільні успіхи, вважаючи їх малою часткою того, чого в принципі повинна досягти дитина. Вони орієнтують дітей на неодмінну першість: у класі, школі, спортивних змаганнях. Нерідко за цим стоять і більш глобальні батьківські плани та мрії щодо дитини – бажання, щоб дитина стала відомим артистом, музикантом, спортсменом, ученим. Х. Стерлін назвав таких батьків «делегуючими». Не реалізувавши свої заповітні мрії, такі батьки делегують дітей на виконання «місії». Важливо відмітити, що негативний вплив «делегування» приховується не в самому по собі забезпеченні дитини планами, критеріями й ідеалами. Вплив батьків спрямований на встановлення рівня домагань і очікувань, їх орієнтування дитини на високі стандарти якості, змагання, внесок батьків в

«ідеальне Я» дитини – закономірні процеси, за допомогою яких здійснюється зв'язок і спадкоємність поколінь. У цьому ж напрямку роблять свій вплив і громадські виховні інститути – дитячий садочок, школа, пізніше – вищий навчальний заклад. Деструктивними ці впливи виявляються лише в тому випадку, якщо відповідні вимоги, стандарти і плани не відповідають можливостям дитини і не враховують її власних інтересів і схильностей, прирікаючи її тим самим на неуспіх, втрату самоповаги і «плутанину» у самовизначенні [15, с. 22–23].

На думку О.Є. Сапогової, психологічна «непропрацьованість» деструктивних утворень психіки особистості самого психолога здатна привести до своєрідної деформації, яка знаходить відображення у відсутності професійної ментальності, недостатньої сформованості особистісних смислів професії, втрати внутрішньої мотивації до здійснення професійної діяльності, в нездатності вирішити власні внутрішні проблеми [14, с. 15–18]. У контексті цього виступає важливим твердження, що майбутній психолог повинен бути вільний від власних внутрішніх протиріч та здатний до вирішення власних психологічних проблем через усвідомлення своєї індивідуальності [8].

О.О. Маленов вважає, що для надання допомоги в цьому напрямку психологія володіє значним потенціалом, який, насамперед, повинен бути використаний самими психологами для формування певного рівня компетентності у виявленні та розвитку ресурсів особистості не тільки інших людей, але і своєї власної. Тобто, формування світогляду психолога, фундаментом якого виступають гуманістичні цінності, припускає нарівні з яскраво вираженою орієнтацією на іншу людину, також цінність власного «Я», його рефлексії та саморозвитку [7]. У зв'язку з цим особливі вимоги до майбутнього фахівця в галузі психології повинні поширюватися на сферу самосвідомості, функції якої спрямовані на формування адекватного образу себе, в тому числі як професіонала, що в подальшому сприяє формуванню конструктивних очікувань [8].

На думку І.І. Чеснокової, діяльність, поведінка, спілкування виступають в якості основи становлення як змістовної сторони самосвідомості (системи знань про себе різних форм ставлення до себе), так і функціональних її можливостей, способів здійснення. Стаючи глибоко внутрішнім, особистісним утворенням, ці моменти самосвідомості в регулюванні поведінки, діяльності разом з тим мають свою об'єктивацію, своєрідний «вихід», через який особистість самореалізується. У здатності «виявлення» са-

мосвідомості через саморегулювання поведінки і діяльності містить і величезної важливості факт, що має дослідницький сенс – можливість об'єктивного вивчення процесів самосвідомості, прихованих від безпосереднього спостереження.

Для соціально зрілої особистості характерна специфічно розвинена здатність адаптації до найрізноманітніших ситуацій та спілкування, що дуже важливо для професіоналізму психолога. Ця здатність може існувати тільки на основі досить стійкого і адекватного знання про себе, що дає можливість постійно «приміряти» свої реальні можливості та очікування до вимог ситуації спілкування, співвідносити свою поведінку з очікуваннями інших людей [19, с. 95–96].

На думку Є.О. Клімова, розвинута самосвідомість майбутнього фахівця – одна із умов формування оптимального індивідуального стилю у вирішенні завдань праці, з максимальним використанням своїх сильних сторін та компенсації слабких [4, с. 164].

Психологу, який прагне досягти високої професійної культури, необхідний постійний самоаналіз, усвідомлення власних дій і вчинків, самоспостереження, здатність вести безперервний внутрішній діалог [12, с. 244].

Знання про себе, поєднане з певним ставленням до себе, становить самооцінку особистості. У сучасній психологічній науці вирізняють кілька видів самооцінки. Вони відображають особливості об'єктів, їхню складність, а також якісні й кількісні характеристики самої оцінки. Самооцінка людини формується під впливом різних чинників. Це порівняння «реального Я» з образом «ідеального Я», привласнення людиною тих оцінок стандартів, які вона отримує від інших людей, та успішність діяльності людини [16].

Самооцінка «образу Я», згідно К.О. Абульханової-Славської, можлива на всіх рівнях і у всіх компонентах навчально-професійної діяльності майбутнього психолога [1]. Оцінка реалізації мети містить в собі аналіз досягнення мети, алгоритмів і способів досягнення мети, наслідків реалізації мети і визначається рівнем сформованості «Я-концепції» особистості, змістом алгоритмів оцінювання. «Я-концепція», «образ Я» включає в себе в узагальненому вигляді сукупність домагань особистості: її вимоги, очікування від життя, її власні наміри, прагнення, цілі та вимоги до самої себе [20, с. 192].

Представник соціально-когнітивного напрямку А. Бандура, автор концепції самоефективності, вважає, що людина володіє вмінням усвідомлювати свої здібності та вибудовувати поведін-

ку, що відповідає певному завданню або ситуації, зокрема, має здатність до певного самооцінювання. Самооцінка ефективності впливає на форми поведінки, мотивацію, побудову поведінки та виникнення емоцій. Висока самоефективність у навчальному процесі студента-психолога пов'язана з очікуваннями успіху, зазвичай призводить до гарного результату та таким чином сприяє самоповазі. Та, навпаки, низька самоефективність, пов'язана з очікуваннями провалу, призводить до невдачі та втрати самоповаги. Найбільш важливим джерелом ефективності у будь-якій діяльності, в тому числі і навчально-професійній, є попередній досвід успіху та невдач в намаганнях досягнути бажаного результату. Успішний навчально-професійний досвід породжує високі очікування студента, а попередні невдачі – низькі очікування [18, с. 390–392].

А.К. Маркова в своїх наукових роботах підтверджувала важливість самооцінки в навчальному процесі, на її думку, навчально-професійні очікування взаємопов'язані з «образом Я» та впливають на навчальну мотивацію студента. В ситуації, якщо у студента не високий рівень домагань, але він отримує високу оцінку, це є неочікуваним результатом для нього та успіх присвоюється нестабільному зовнішньому фактору – везінню. Отож виявляється, що очікування успіху ніяким чином не підкріплюються у навчальній діяльності. З іншого боку, якщо невдача на екзамені таким учнем очікується та відбувається, то студент співвідносить його до стабільних внутрішніх чинників – низьких здібностей. Отже, успіх не підвищує самооцінки, а невдача ще більше занижує її, тим самим підживлюючи постійне очікування невдачі в навчальній діяльності. У випадку, якщо така тенденція тримається досить довго та не має педагогічного й психокорекційного впливу, то це призводить до неадекватно заниженого «образу Я» в навчально-професійній діяльності майбутнього фахівця [9, с. 137–138].

А.К. Маркова також підкреслює, що ступінь задоволеності професією і діяльністю оцінюється у зв'язку з різними параметрами, зокрема з професійними очікуваннями, рівнем і характером професійних домагань майбутнього спеціаліста [10, с. 152].

І.С. Кон, досліджуючи природу «Я» людини, звернув увагу на зв'язок очікувань з самооцінкою. Ним був проведений експеримент, на основі якого можна зробити висновки, що невіправдані очікування завищеної оцінки певних якостей майбутнього психолога призведуть до зниження всіх інших професійно-навчальних якостей. [5, с. 58].

Дослідження вітчизняних науковців доводять, що самооцінка й очікування майбутнього фахівця є двостороннім взаємоузгодженим механізмом взаємовпливів [13]. Неадекватна завищена самооцінка впливає на формування безпідставних професійних очікувань. Відповідно, постійні неадекватні проєкції в майбутнє, необґрунтовані сподівання, очікування, що не справджуються, є тим матеріалом, який здатний безперервно впливати на формування заниженої самооцінки особистості в навчально-професійній діяльності.

Вплив самооцінки на рівень сформованості очікувань відбувається миттєво, оскільки самооцінка є ядром, серцевиною соціально-психологічних та професійних очікувань. Негативний попередній досвід, низька самооцінка практично не можуть гарантувати сприятливі очікування індивіда. Завищена самооцінка спонукає до самовпевненості, відсутності критичності та самокритичності, очікування легкого результату, що призводить до невдач [13].

О.М. Кочнева в дослідженні проектування майбутньої професійної діяльності психологів відмічає очікування як явище антиципації, та вважає, що це «форма інтелектуальної діяльності людини, яка направлена на формування мети, усвідомлення особистісних ресурсів, необхідних для досягнення мети в найближчому професійному майбутньому, знаходження шляхів наповнення цих ресурсів, потреби в конструюванні образу очікуваного результату професійної перспективи у відповідності до визначених часових проміжків» [6, с. 6].

Висновки. Аналіз наукових підходів, які досліджують зв'язок очікувань майбутнього психолога з самооцінкою, доводить, що через індивідуально-психологічні прояви майбутній фахівець має змогу трансформувати їх у професійно значимі якості, оскільки особистість в професії психолога є одним з пріоритетів реалізації професійних завдань. Через особистісний смисл, яким є самосвідомість та її складові (самооцінка, професійні домагання, професійні очікування), у майбутнього фахівця формується самоповага, що сприяє високій професійно-навчальній мотивації, адекватному рівню домагань. Самооцінка майбутнього психолога як детермінанта професійних очікувань отримує за посередництвом очікувань підкріплення в навчальному процесі. Педагогічні та психокорекційні заходи у вищому навчальному закладі мають можливість корекції її негативних проявів. Як приклад, можуть служити випадки, коли учень закінчує школу без відзнак, а у вищій школі отримує диплом з відзнакою. Та-

кий результат полягає в тому, що професійні очікування майбутнього фахівця були сформовані коректно та направлялися в навчальній діяльності спеціальними педагогічними методами, які полягали у формуванні в майбутнього фахівця системи сталих та адекватних очікувань, що, в свою чергу, позитивно відображались на самооцінці та внутрішній мотивації. Будучи суб'єктивно направленою, самооцінка майбутнього психолога під дією професійного навчання починає виконувати професійно важливі функції, перетворюючись на професійну самооцінку.

Наукова цінність дослідження професійних очікувань майбутніх психологів є вивченням окремої складової свідомості особистості, яка характеризує загальну професійну спрямованість майбутнього психолога в її динамічних показниках, що включає в себе відображення величезного комплексу характеристик особистості: самооцінки, навчально-професійної мотивації, професійних домагань, формування професійних цінностей, тощо. **Подальші перспективи наукових пошуків** полягають у вивченні динаміки професійних очікувань майбутніх психологів та їх основних детермінант формування під час навчального процесу.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Боришевський М. Дорога до себе : монографія / Мирослав Боришевський. – К. : Академвидав, 2010. – 416 с.
3. Джемс У. Психология / У. Джемс; под ред. Л.А. Петровской. – М. : Педагогика, 1991. – 368 с.
4. Климов Е.А. Введение в психологию труда : Учебник для вузов / Е.А. Климов. – М. : Культура и спорт, ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
5. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – М. : Политиздат, 1978. – 367 с.
6. Кочнева Е.М. Концептуальные основы подготовки студентов к проектированию будущей профессиональной деятельности / Е.М. Кочнева. – Н. Новгород : НГПУ им. К. Минина, 2013. – 156 с.
7. Краснощеченко И.П. Ценностные основания психологического образования / И.П. Краснощеченко // Психология в вузе. – 2007. – № 3. – С. 37–48.
8. Маленов А.А. Особенности формирования профессионального самосознания в процессе получения психологического образования / А.А. Маленов // Профессиональное самосоз-

- вание и экономическое поведение личности : Труды IV международной научной интернет-конференции, январь – март 2011 г./отв. ред. Е.Г. Ефремов, М.Ю. Семенов. – Киев : «Издательство Простобук», 2011. – С.177–189. – Режим доступа к журналу: <http://www.twirpx.com>
9. Маркова А.К. Формирование мотивации учения: Кн. для учителя / А.К. Маркова Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М. : Просвещение, 1990. – 192 с.
 10. Маркова А.К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : МГФ «Знание», 1996. – 308 с.
 11. Мейли Г. Структура личности / Г. Мейли// Экспериментальная психология / Ред. П. Фресса и Ж. Пиаже. – М. : Прогресс, 1975. – Вып. V. – С. 197–283.
 12. Панок В.Г. Основи практичної психології : підручник/ В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін. – К. : Либідь, 2003. – 536 с.
 13. Попович І.С. Самооцінка як критерій соціально-психологічних очікувань / І.С. Попович // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України / За ред. С.Д. Максименка. – Т. XII, част. 3. – К., 2010. – С.326–333.
 14. Сапогова Е.Е. Возможности психологического сопровождения профессиональной карьеры провинциальных психологов / Е.Е. Сапогова // Психология в вузе. – №3. – 2007. – С. 5–18.
 15. Столин В.В. Самосознание личности: Монография / В.В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.
 16. Трофімов Ю.Л. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 560 с.
 17. Уровень притязаний. Психология личности : Тексты / [К. Левин, Т. Дембо, Л. Фестингер, Сирс П.]; Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузыря. – М. : Изд-во Московского Университета, 1982. – 288 с.
 18. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 607 с.
 19. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии / И.И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.
 20. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность : монография / Л.Б. Шнейдер. – М. : МОСУ, 2001. – 272 с.
 21. Murray H.A. Explorations in Personality / H.A. Murray. – New York: Oxford University Press, 1938. – PP. 36–44.
 22. Rogers C.R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships as developed in the client-centered Framework /

C.R. Rogers // Psychology; A study of a Science study. I. Conceptual and Systematic. – N.Y., 1959. – Vol.3. – P.131–147.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K. A. Strategija zhizni / K. A. Abul'hanova-Slavskaja. – M. : Mysl', 1991. – 299 s.
2. Boryshevs'kyj M. Doroga do sebe : monografija / Myroslav Boryshevs'kyj. – K. : Akademvydav, 2010. – 416 s.
3. Dzhehms U. Psihologija / U. Dzhehms; pod red. L.A. Petrovskoj. – M. : Pedagogika, 1991. – 368 s.
4. Klimov E.A. Vvedenie v psihologiju truda : Uchebnik dlja vuzov / E.A. Klimov. – M. : Kul'tura i sport, JuNITI, 1998, – 350 s.
5. Kon I.S. Otkrytie «Ja» / I.S. Kon. – M. : Politizdat, 1978. – 367 s.
6. Kochneva E.M. Konceptual'nye osnovy podgotovki studentov k proektirovaniju budushhej professional'noj dejatel'nosti / E.M. Kochneva. – N. Novgorod : NGPU im. K. Minina, 2013. – 156 s.
7. Krasnoshhechenko I.P. Cennostnye osnovanija psihologicheskogo obrazovanija / I.P. Krasnoshhechenko // Psihologija v vuze. – 2007. – № 3. – S. 37–48.
8. Malenov A.A. Osobennosti formirovanija professional'nogo samosoznanija v processe poluchenija psihologicheskogo obrazovanija / A.A. Malenov // Professional'noe samosoznanie i jekonomicheskoe povedenie lichnosti : Trudy IV mezhdunarodnoj nauchnoj internet-konferencii, janvar' – mart 2011 g./otv. red. E.G. Efremov, M.Ju. Semenov. – Kiev : «Izdatel'stvo Prostobuk», 2011. – S.177–189. – Rezhim dostupu do zhurnalnu: <http://www.twirpx.com>
9. Markova A.K. Formirovanie motivacii uchenija: Kn. dlja uchitelja / A.K. Markova T.A. Matis, A.B. Orlov. – M. : Prosveshhenie, 1990. – 192 s.
10. Markova A.K. Psihologija professionalizma / A. K. Markova. – M. : MGF «Znanie», 1996. – 308 s.
11. Mejli G. Struktura lichnosti / G. Mejli// Jeksperimental'naja psihologija / Red. P. Fressa i Zh. Piazhe. – M. : Progress, 1975. – Vyp. V. – S. 197–283.
12. Panok V.G. Osnovy praktychnoi' psihologii' : pidruchnyk / V. Panok, T. Tytarenko, N. Chjepeljeva ta in. – K. : Lybid', 2003. – 536 s.
13. Popovych I.S. Samoocinka jak kryterij social'no-psihologichnyh ochikuvan' / I.S. Popovych // Zbirnyk naukovykh prac' Insty-

- tutu psychologii' im. G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny / Za red. S.D. Maksymenka. – T. XII, chast. 3. – K., 2010. – S.326–333.
14. Sapogova E.E. Vozmozhnosti psihologicheskogo soprovozhdenija professional'noj kar'ery provincial'nyh psihologov / E.E. Sapogova // Psihologija v vuze, №3, 2007. – S. 5–18.
 15. Stolin V.V. Samosoznanie lichnosti: Monografija / V.V. Stolin. – M. : Izd-vo MGU, 1983. – 284 s.
 16. Trofimov Ju.L. Psihologija: Pidruchnyk / Ju.L. Trofimov, V.V. Rybalka, P.A. Goncharuk ta in.; za red., Ju.L. Trofimova. – 3-tje vyd., stereotyp. – K. : Lybid', 2001. – 560 s.
 17. Uroven' pritjazanij. Psihologija lichnosti. Teksty / [K. Levin, T. Dembo, L. Festinger, P. Sirs] / Pod red. Ju.B. Gippenrejter, A.A. Puzyreja. – M. : Izd-vo Moskovskogo Universiteta, 1982. – 288 s.
 18. H'ell L. Teorii lichnosti / L. H'ell, D. Zigler. – 3-e izd. – SPb. : Piter, 2005. – 607 s.
 19. Chesnokova I.I. Problema samosoznanija v psihologii / I.I. Chesnokova. – M. : «Nauka», 1977. – 144 s.
 20. Shnejder L.B. Professional'naja identichnost' : monografija / L.B. Shnejder. – M. : MOSU, 2001. – 272 s.

K.P. Radzivil. The role of self-appraisal of future psychologists' personality in the formation of professional expectations in the academic process. The article presents a theoretical analysis of the scientific and theoretical approaches to the role of self-appraisal of future psychologist's personality in the formation of adequate professional expectations at the stage of training. The analysis of theoretical sources of studying the phenomenon of expectations, helped to establish the relationship between self-appraisal and its impact on the further professionalization and professional expectations of a future psychologist. The importance of adequate self-appraisal in the formation of future specialists' personality, as a prerequisite for the formation of professional expectations, is identified.

The analysis of scientific works indicates the influence of self-appraisal on subjective expectations in the professional sphere, self-esteem formed in childhood reflects the tendency of expectations, which is implemented in the professional formation. «The image of Me», which is the cognitive formation of the psyche under pressure of failure or success, should be evaluated by the individual as the effectiveness of «Me-concept». Professional component takes an important place in «Me-concept» of future psychologist, attitude to which is formed in childhood during the game and working activities with parents. Exactly game activity is the prototype of future professional activity with all the destructive and constructive consequences. It is concluded that inadequate self-esteem is reflected in the high level of aspiration and low professional expectations. It is summed up that

posing the highly complex challengers the future specialist has a huge probability to fail, and confirmation of his low expectations that further it will not promote the educational and professional motivation. The importance of high-level professional expectations is accentuated to be related to self-appraisal and confidence in the success of a professional activity.

It is concluded that the study of the role of self-appraisal in the formation of professional expectations, allows to reach an understanding of the subjective plan of the student's consciousness, which is subject to psycho and the correctional work. With the help of correction of future psychologist's self-appraisal not only improvement of his personal sphere is possible by removing contradictions, but also an effective impact on the expectations of specialist concerning their professional effectiveness in the present and the future.

Key words: professional expectations, self-appraisal, «Me-image», professional self-consciousness, professional claims.

Received January 08, 2015

Revised January 22, 2015

Accepted February 09, 2015

УДК 159.9:316.485.6

І.Л. Рудзевич

rudzevich.ira@mail.ru

Психологічні особливості виникнення конфліктів у навчально-виховному процесі

Rudzevych I.L. Psychological characteristics of conflicts' origin in the educational process / I.L. Rudzevych // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D.Maksymenko, L.A.Onufrieva. – Issue 28. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 505–517.

І.Л. Рудзевич. Психологічні особливості виникнення конфліктів у навчально-виховному процесі. У статті розглянуто психологічні особливості педагогічних конфліктів. Визначено суть і значення педагогічних конфліктів у навчально-виховному процесі, їх вплив на розвиток особистості в ранньому юнацькому віці. Встановлено, що вагомою причиною виникнення педагогічних конфліктів є невизначеність психо-